

L'OFENSIVA PATRONAL CONTRA L'OFICI. ESTRUCTURES LABORALS I JERARQUIES OBRERES A LA INDÚSTRIA TÈXTEL CATALANA (1881-1923)¹

CARLES ENRECH MOLINA

PROPÒSITS

La industrialització és un procés històric que ha centrat l'atenció d'investigadors socials de tota mena: historiadors, economistes, sociòlegs, antropòlegs, geògrafs, urbanistes, arqueòlegs industrials, etc. En general l'interès dels investigadors s'ha centrat sobre alguns temes que podríem considerar clàssics: el creixement econòmic, el progrés tecnològic, les condicions de vida i treball, el moviment obrer, les transformacions urbanes, la classe obrera, etc. I d'altres més innovadors com la família, les mentalitats, la cultura obrera, la vida quotidiana, la socialització, etc. són temes que expliquen la part més visible o externa del procés. Però la imatge que tots els investigadors associem a la industrialització, la fàbrica i el treball fabril, la part més interna del procés, segueix sent una enorme *caixa negra*. No perquè considerem la fàbrica una institució social i econòmica tètrica sinó perquè el treball fabril i la seva organització ha esdevingut un fenomen invisible dins els estudis sobre la industrialització.

La fàbrica és i ha estat un espai on els homes establien relacions que traspassen l'estricta marc laboral. Molts dels conflictes i esdeveniments que van tenir lloc fora de la fàbrica hi eren originats. La residència obrera durant les primeres fases de la industrialització s'articula al costat de la fàbrica, propera al treball. Es fa difícil separar la socialització del lleure de la del treball. En aquest sentit, la fàbrica ha estat el lloc de trobada del progrés tecnològic, del creixement econòmic, de les condicions de vida i treball, de la socialització obrera, del moviment polític i associatiu, i de la conflictivitat social. Aquestes qüestions son estudiades àmpliament però des d'una òptica externa a la fàbrica i el treball fabril. La rellevància del que passa dins la fàbrica no ha estat encara assumida per la història social amb «tots els ets i uts».

La historiografia sobre la fàbrica i el treball ha generat una producció abundant d'estudis monogràfics. Però els estudis han incidit més en la història empresarial, en les instal·lacions fabrils, en el procés de desenvolupament industrial local o comarcal, en les condicions de vida i treball o en la recuperació de la memòria històrica que no pas en l'anàlisi de com es relacionava la fàbrica amb l'entorn. Precisament

1. Dirigida pel catedràtic d'Història Contemporània Pere Gabriel, Universitat Autònoma de Barcelona, any 2000. Qualificada pel tribunal format per Jordi Nadal, Francisco Bonamusa, Àngel Duarte, Joan Serrallonga i Cristina Borderías amb excel·lent *cum laude*.

explicar la industrialització de dins a fora, des de la fàbrica i el treball fabril, fou d'entrada el nostre plantejament principal.

La present investigació intenta analitzar aquest fenomen invisible de la industrialització en què s'ha convertit la fàbrica, per poder explicar la influència dels esdeveniments dins d'aquesta en les transformacions socials i econòmiques de l'entorn. El marc temàtic escollit per aplicar aquest plantejament fou la jerarquia fabril i les relacions laborals que generava el sistema fabril dins el sector tèxtil català. Es tractava d'analitzar la composició de la força de treball en diversos establiments fabrils i estudiar el segment laboral clau en l'organització del treball, els encarregats. El període cronològic triat, 1881-1923, s'emmarcava entre dues grans transformacions. La crisi de treball i les reformes de l'organització del treball de la dècada del 1880, i les transformacions socials i econòmiques dels anys de la Gran Guerra (1914-1918) i el pistolerisme (1916-1923).

A mesura que avançava la recerca cada cop era més evident que les transformacions dins les quadres fabrils tenien repercussions importants fora dels seus murs. D'altra banda, també era molt evident que les transformacions del paper dels encarregats tant dins com fora de les fàbriques tenia molt a veure amb un procés força més genèric: l'ofensiva patronal contra l'ofici.

A partir d'aquí s'obriren noves temàtiques secundàries en la nostra investigació: la destrucció de l'ofici i les bases consuetudinàries de treball, les motivacions empresarials per reformar l'organització del treball i la maquinària, la competència fabril entre «el pla» i «la muntanya», la formació del sistema de colònia industrial com a resposta a l'oposició obrera contra les reformes del treball, la desqualificació de la mà d'obra tèxtil, la feminització de la força de treball en el tèxtil cotoner, l'evolució dels salaris segons les categories laborals, el tancament progressiu del ventall salarial dins les fàbriques, la transformació del teixit social urbà interclassista propi dels primers temps de la industrialització, les conseqüències polítiques i socials de les reformes del treball. Tot plegat permetia arribar a uns plantejaments molt més dinàmics i enriquidors que els de la nostra proposta inicial. Per aquest motiu en el títol definitiu de la tesi doctoral figura la qüestió de l'ofensiva contra l'ofici, un concepte que contrarestavava les connotacions de tipus funcional i estructuralista de termes com jerarquia obrera i estructures laborals.

L'ofensiva contra l'ofici tèxtil es pot considerar finida vers el 1904. Potser molts historiadors canviarien aquesta data per la del 1913. Però m'agradaria remarcar els motius de l'elecció del 1904. A principis de segle xx la base d'ofici de la indústria, els filadors i els teixidors, ha estat desqualificada i feminitzada en la major part de Catalunya, en especial a «el pla», però també a una part de «la muntanya» després del seguit de conflictes del tèxtil durant els anys del malestar fabril (1897-1903). Altres fets reforcen la visió de fi d'etapa. L'expansió fabril per «la muntanya» havia tingut una segona onada (1895-1903) que gairebé exhauria els recursos hidràulics del Llobregat i el Ter. La crisi industrial, malgrat la pèrdua de les colònies, no tocà fons fins al 1904, i no tant per les conseqüències de la crisi del 1898 com per l'augment dels preus del cotó i el carbó. A més a més,

les vagues generals de començament de segle i la fundació el 1907 de Solidaritat Obrera marquen l'aparició d'un nou sindicalisme obertament més proletari. Si hom vol, el període entre el 1905 i el 1913 es pot considerar una etapa de transició a encaixar en la fi del model de societat urbana interclassista propi de l'ofici o en el naixement d'un teixit social urbà típicament proletari.

MÈTODE

La metodologia emprada durant la recerca, com acostuma a passar en el terreny de la història social, és deutora en gran part dels plantejaments teòrics i els mètodes de recerca propis d'altres disciplines de les ciències socials. En aquest sentit, en tot moment s'ha potenciat un enfocament metodològic pluridisciplinar sota la perspectiva d'oferir una interpretació de les transformacions de la societat en el temps a partir del nostre tema d'estudi: les jerarquies obreres i l'ofensiva contra l'ofici. Una interpretació de les transformacions socials que no s'havia de basar en la generalització teòrica sinó en la troballa d'un bon grapat d'exemples i casos que donessin consistència a les nostres afirmacions. La metàfora de la calaixera que s'havia d'omplir d'exemples i casos singulars ens sembla la millor manera d'explicar la recerca. La qüestió era omplir els diferents calaixos geogràfics, industrials i socials. L'existència de realitats comarcals i locals diferents dins la indústria tèxtil ens hi abocava, així com l'existència d'altres sectors industrials tèxtils que no eren el rei cotó. D'altra banda, les realitats socials i la composició de la força de treball comportava l'existència de diversos grups laborals dins la jerarquia obrera que calia analitzar detingudament. D'aquí la utilització de documentació força heterogènia: monografies històriques de caràcter local o comarcal, memòries, documents d'empresa, manuals de tècnica tèxtil, estadístiques fiscals, documentació municipal, guies urbanes, notícies de premsa, testimonis orals, etc. amb els quals omplir els diferents calaixos.

Sens dubte, dintre d'aquest conjunt heterogeni de fonts documentals cal destacar la rellevància dels arxius d'empresa i en concret d'una font documental: els fulls setmanals de salari. Els setmanals constitueixen l'autèntica fotografia de l'organització del treball d'una fàbrica. Evidentment no tots els setmanals servien per als nostres propòsits. Calia que hi figuressin com a mínim la categoria laboral o ofici, els noms dels obrers i obreres, i el salari. A més, no tots els arxius d'empresa conservats en institucions obertes al públic investigador contenen aquest important document, i menys del període sotmès a estudi. A partir dels fulls salarials es va poder estudiar la jerarquia obrera, analitzar la composició de la força de treball en les diferents realitats sectorials i comarcals representatives de la indústria tèxtil, i estudiar l'evolució dels salaris per categories laborals, comarques i sectors industrials. A més, en el cas de disposar dels noms dels obrers, es podien creuar les dades amb altres estadístiques o fonts documentals que han permès estudiar, en alguns casos, els itineraris laborals, les xarxes socials, els mercats interns de treball, l'ascendència social i política de la jerarquia obrera, la localització residencial obrera segons el gènere i la catego-

ria laboral, etc. En aquest sentit, cal destacar els bons resultats que ha aportat el tractament automàtic de la informació per a la confecció d'estadístiques i bases de dades, moltes de les quals s'han presentat en forma de gràfic o de mapa.

Els principals exemples fabrils treballats han estat La España Industrial de Sants i Codina i Serra de Barcelona (Barcelonès), la fàbrica de La Rambla de Vilanova i la Geltrú (Garraf), Can Cuadras i Can Corominas de Sabadell (Vallès Occidental), Colònia Sedó d'Esparreguera (Baix Llobregat), i Almeda, Alemany i Cia. de Manlleu (Osona). La representativitat de la mostra és notable si s'exceptua la manca de setmanals de colònies industrials de l'Alt Llobregat i el Cardener, només compensada per l'anàlisi de la colònia Sedó, i algunes dades fragmentàries de la fàbrica de riu, no pas *colònia*, de Cal Cases de Puig-reig.

El punt de partida fou la base documental dels fons d'empreses, però a partir d'aquí fou necessari integrar tots els altres tipus de fonts disponibles per oferir una anàlisi rica en matisos i interpretacions, que apunten tant a les transformacions econòmiques i socials provocades pels canvis en l'organització del treball com a les polítiques i culturals, en menor mesura.

TESI. ESTRUCTURES LABORALS I JERARQUIES OBRERES EN EL MARC DE L'OFENSIVA CONTRA L'OFICI (1881-1923)

La lluita patronal contra l'ofici tèxtil fou un procés amb dues etapes força marcades. En la primera etapa, del 1881 al 1904, es produeixen els principals conflictes a l'entorn de les reformes de l'organització del treball i la destrucció dels oficis masculins tradicionals: teixidors i filadors. El fracàs de l'ofensiva obrera del tombant de segle significaria la generalització d'un model de relacions laborals; les tradicions de treball consuetudinàries havien deixat de ser respectades pels fabricants. La segona etapa (1905-1923) s'iniciaria amb uns anys de pausa en la conflictivitat que es trencaria pels volts de 1910-1911, tindria una fita en la vaga del tèxtil del 1913 i culminaria amb la greu conflictivitat del període 1916-1923. En aquesta segona etapa es farien molt més visibles les incipients fractures socials que havia deixat la destrucció de l'estrat intermedi d'ofici format per filadors i teixidors: la proletarització. Però la gran massa obrera proletaritzada, tot i els conflictes del tèxtil cotoner del 1913 i el 1916, no fou la principal protagonista de l'espiral violenta de 1916-1923.

La nova ofensiva patronal va prendre com a objectiu la jerarquia obrera. La perspectiva d'una proletarització irremissible va abocar els quadres obrers i els estrats d'ofici a defensar de forma violenta i radical la seva posició laboral i social, en un context de pèrdua accelerada de poder adquisitiu per les circumstàncies econòmiques generades per la confrontació bèl·lica europea. La reacció obrera, tot i el seu caràcter violent i radical, no va ser estèril. Vers 1919-1921 els salaris reals recuperaren i superaren en molts casos els nivells del tombant de segle. A més, les relacions laborals entraren en un procés de formalització a través de bases de treball i reglaments de fàbrica. La contrapartida dintre i fora de la fàbrica va ser una major homo-

geneïtat de la classe obrera. Les desigualtats salarials entre la jerarquia obrera i la massa obrera desqualificada van disminuir. L'ofici en la indústria tèxtil, cada cop més, era una qüestió del passat.

La primera etapa (1881-1904) de l'ofensiva contra l'ofici va permetre trencar els límits que suposava, per al desenvolupament del sistema fabril i la lògica del benefici, el tradicional aiguabarreig social de les viles industrials catalanes. El sistema fabril s'havia desenvolupat en un medi social interclassista on els obrers de fàbrica, els menestrals i els petits industrials convivien en els mateixos barris en «relativa harmonia».

L'aiguabarreig social es manifestava en la composició social de corals, ateneus, societats polítiques i germandats de socors mutus, sovint amb forts vincles amb el moviment polític de tendència republicana o socialista moderada. La solidaritat entre obrers i classes mitjanes quedava palesa en el suport interclassista que rebien les vagues obreres. Només així es podien plantejar aquells conflictes fabrils que duraven setmanes o mesos.

Els obrers de fàbrica fins a finals de segle XIX encara tenien els coneixements necessaris per fer les diverses feines del seu ofici, com és el cas de molts teixidors mecànics que abans havien treballat amb les mans. D'una altra banda, la distància respecte de les seves arrels artesanes era força limitada. L'organització del treball amb els seus sistemes de promoció laboral basats en l'antiguitat i l'experiència era hereva de l'organització artesana. Fins i tot els grans fabricants que rebutjaven la societat obrera havien adoptat sistemes de promoció laboral similars, com els mercats interns. La fàbrica era presonera del medi social que l'envoltava. Les tradicions consuetudinàries d'ofici, amb el seu fort component igualitari i ètic, constituïen un escull per a una organització del treball fabril més racional i lucrativa.

Les condicions de treball de la majoria de fàbriques a principis de la dècada de 1880 eren encara força artesanals. En moltes fàbriques la disciplina era feble. Els obrers sovint disposaven discrecionalment de petites pauses per fer la cigarreta, fer un tragueta de la bóta de vi o anar a omplir el càntir d'aigua fresca. Els horaris d'entrada no eren excessivament estrictes i es respectaven tant les festes religioses com les més populars i paganes.

La crisi de treball dels anys vuitanta va facilitar l'augment de la disciplina. Els petits vicis es prohibiren, els horaris es tornaren més estrictes, i els fabricants intentaren imposar uns ritmes de treball més racionals. Davant la resistència de l'ofici molts fabricants optaren per substituir els obrers masculins d'ofici, ben qualificats i remunerats, i organitzats societàriament, per obreres, més dòcils i sense tradició societària, recolzant-se en les últimes innovacions mecàniques.

Els conflictes del treball aviat traspasaren les portes de les quadres fabrils. Els obrers qualificats, especialment els quadres obrers, eren una part important de l'entramat social interclassista. L'ofensiva contra l'ofici i la desqualificació del treball els va posar cada cop més en una situació delicada. Mentre en la fàbrica els quadres

obriers i els obrers qualificats eren els encarregats d'imposar una major disciplina fabril, en la societat civil eren un dels pilars de la tradició societària interclassista i de l'obrerisme de caire republicà o socialista moderat. En aquest sentit, els quadres obrers i els oficis tèxtils més ben qualificats es trobaven entre l'espasa i la paret. D'una banda patien la pressió dels seus amos, i de l'altra, la denúncia popular de col·laborar amb els fabricants. Una gran esquerra s'obria en l'aiguabarreig social característic de les viles industrials catalanes a la fi de segle XIX.

En aquest incipient procés de segregació social de finals de segle XIX fou més important la desqualificació laboral de l'estrat intermedi d'ofici que donava cohesió a l'aiguabarreig social de menestrals, petits industrials, i obrers d'ofici, que no pas la posició cada cop més vulnerable dels quadres obrers. Dos foren els processos que alimentaren la destrucció d'aquest estrat intermedi. D'una banda, la crisi definitiva del tissatge manual durant els anys vuitanta combinada amb la substitució dels teixidors mecànics per teixidores. D'una altra banda, la introducció de la màquina contínua de filar, que va permetre la substitució dels qualificats filadors de selfactina per mà d'obra femenina i infantil sense qualificació ni experiència. En general, els filadors i teixidors de la indústria cotonera foren els més afectats per la substitució del homes per dones.

L'alta conflictivitat dels anys vuitanta i els primers de la dècada dels noranta, i els anys del traspàs del segle XIX al segle XX, cal analitzar-la com la conseqüència de la resistència obrera a les reformes patronals de l'organització del treball. Si la màquina havia estat acceptada pels obrers com a forma de fer menys pesat el treball i teòricament gaudir dels beneficis d'una major productivitat, i el treball femení en la indústria no constituïa cap novetat, altres qüestions com el treball a l'anglesa creaven grans resistències. El treball a l'anglesa topava de ple amb l'ètica obrera d'ofici, que preferia el repartiment del treball o la reducció del salari abans que deixar sense feina un igual. El sistema de colònia a «la muntanya» o el paternalisme de les societats mixtes entre patrons i obrers, conegudes com les «caixes dels morts», a les ciutats, formaven part d'aquests intents patronals per domesticar una mà d'obra poc submissa als interessos del fabricant.

La crisi de treball de les àrees urbanes de l'era del vapor a mitjan anys vuitanta per la competència de les fàbriques de riu i les colònies de «la muntanya» va permetre als empresaris de «el pla» reorganitzar el treball. La major feminització de la mà d'obra, la mecanització, el preufetisme o la racionalització fabril i el rebuig contra la societat obrera foren els instruments principals dels quals es serviren els fabricants per posar fi a la resistència de l'ofici a la liberalització de les relacions laborals. La modernització de maquinària va permetre d'una banda reduir la dependència dels fabricants del segment més artesanal i qualificat de la força de treball i de l'altra ocupar majorment mà d'obra femenina i infantil, ja que, com en el cas de les contínues, part dels nous enginyers mecànics estaven adaptats a les possibilitats de dones i nens.

En «el pla» l'increment de la feminització fabril va anar acompanyat de la desfeta del sindicalisme moderat de Tres Classes de Vapor. L'ensorrada de l'estrat d'ofici tèxtil més tradicional, filadors i teixidors, va deixar sense base social el sindicat tèxtil. Les vagues de Manresa del 1890 constituïren un últim i desesperat intent d'estendre la societat per «la muntanya» com a forma de garantir la pervivència de l'ofici en «el pla» i els centres urbans tèxtils. A «la muntanya» els fabricants optaren per tancar les colònies a l'exterior com a forma de foragitar la societat obrera i disciplinar els obrers que l'habitaven. A partir del 1890 la consolidació del sistema de colònia industrial a «la muntanya» i les reformes del treball en «el pla» configuraren una nova situació laboral en què la majoria dels treballadors d'ofici patiren un fort procés de desqualificació.

La desqualificació fou especialment intensa en la indústria cotonera, la més afectada per les reformes fabrils. L'opció dels fabricants catalans de produir gèneres de batalla no era només una opció de mercat, donats els condicionaments energètics, l'estructura empresarial i la competitivitat en el mercat internacional, sinó que també formava part d'una política patronal destinada a garantir la docilitat de la mà d'obra.

Les remuneracions salarials es van veure afectades seriosament. Els increments dels salaris nominals durant tota la fi de segle XIX foren molt moderats. Si deixem de costat la bonança de mitjans dels anys noranta, en què la demanda colonial va garantir bones setmanades als preufetistes, hores extraordinàries i alguns augments del nominal, les condicions de vida dels obrers tèxtils van empitjorar. Els testimonis de l'època es fan ressò de l'increment de preus dels aliments i els lloguers durant el tombant de segle. Dit d'una altra manera, els moderats guanys dels salaris nominals se'ls va emportar la carestia del cost de la vida, especialment en la indústria cotonera de «el pla», on l'evolució dels salaris reals durant la fi de segle i primers de segle XX fou a la baixa moderada, tendència agreujada per l'impacte que sobre la classe obrera de «el pla» de Barcelona va significar l'agregació dels pobles de «el pla» al municipi de Barcelona.

La minva del salari real afectà principalment els graons intermedis de la jerarquia fabril, filadors i teixidors, mentre els augments dels nominals va permetre reduir desigualtats salarials a les feines poc qualificades de dones i infants. El resultat fou un incipient tancament del ventall salarial, encara que els quadres obrers a comparació mantingueren temporalment les distàncies salarials amb la gran massa obrera per la reducció del pes dels estrats intermedis d'ofici.

Malgrat la derrota del sindicalisme d'ofici a Barcelona i el seu «pla», i la consolidació del sistema de colònia industrial, l'ofici masculí va conservar la seva qualificació i posició social durant el tombant de segle en una part de la indústria. És més, l'existència de dos models fabrils antitètics, el vapor en «el pla» i la colònia a «la muntanya», no va suposar una homogeneïtzació de les condicions de treball durant el canvi de segle, que seguiren tenint una forta diversitat local i comarcal. Ni la feminització fou total ni els fabricants imposaren totes les reformes desitjades. D'una

banda, la feminització a «la muntanya» va avançar lentament per les característiques del sistema de colònia industrial, que obligava a ocupar famílies senceres. D'altra banda, la introducció de sistemes fabrils més racionals que trenquessin definitivament amb els ritmes de treball artesanals com el treball a l'anglesa sovint quedà aplaçada fins a les dues primeres dècades de segle xx, i només tingué una forta implantació a Barcelona i les seves rodalies. A més, en la indústria tèxtil llanera del Vallès Occidental o en la indústria cotonera del Ter l'ofici masculí va resistir els atacs patronals durant les dues primeres dècades del segle xx.

El canvi en la conflictivitat fou una de les proves més palpables que l'ofensiva patronal havia reeixit a principis de segle xx. El malestar fabril (1897-1903) que va recórrer els centres urbans de «la muntanya» i «la mitja muntanya» fou l'última gran onada de conflictes de l'era de l'ofici. La gran vaga del 1913 fou la protesta de la gran massa obrera desqualificada; no la dels sectors qualificats que havien estat el suport social de Tres Classes de Vapor i el seu sindicalisme moderat durant la fi de segle xix. El nou sindicalisme agrupat a l'entorn de la CNT era l'expressió d'una massa obrera cada cop més proletaritzada. La destrucció de l'ofici tèxtil clàssic, filadors i teixidors, va posar les condicions per a la proletarització dels últims estrats laborals d'ofici.

La lluita patronal contra l'ofici havia comportat un increment de la feminització de les quadres fabrils des de finals de segle xix. Un procés paral·lel a una modernització de la maquinària i unes reformes del treball pensades depenent de la incorporació de dones i nens. L'ofici havia rebut un cop definitiu que es va reflectir en les remuneracions. Només els quadres obrers i els obrers qualificats del ram de l'aigua mantingueren fins a un cert punt la tradició consuetudinària d'ofici en el tèxtil.

El procés de proletarització estava servit. No era només la manca de reconeixement patronal de l'ofici, dels seus costums de treball tradicionals i de l'ànima que mantenia vigent les bases consuetudinàries (la societat); l'augment de les necessitats de les famílies obreres per l'increment del cost de la vida havia empentat els obrers a acceptar la incorporació de la dona i els fills a la feina fabril. A mig termini aquesta incorporació va tenir conseqüències importants en l'estructura familiar i el medi social interclassista en què es movia l'obrer.

L'increment de les necessitats monetàries per cobrir el pressupost de la llar obrera venia ja del tombant de segle, de manera que les famílies, pels volts dels anys de la Gran Guerra, havien exhaurit bona part de les possibilitats de recórrer al treball d'altres membres de la unitat domèstica per compensar l'augment del cost de la vida. Un dels signes més evidents de la proletarització era, més que la destrucció de l'ofici per les reformes del treball, la imprescindible incorporació de la dona a la fàbrica. Quedaria fora de la nostra anàlisi un tema, apuntat per alguns estudis: el descens de la fecunditat i l'augment del pes dels immigrants en el creixement de la població, que sens dubte també empentaria els fabricants a la racionalització del treball.

Les reivindicacions obreres relatives a la reducció de la jornada de treball, l'adopció de la setmana anglesa i la reducció del nombre de festes tradicionals cal entendre-les des del punt de vista de la necessitat de fer compatible el treball de la dona a la fàbrica i a la llar familiar. En la reacció obrera dels anys de la guerra europea tingueren un paper important les dones obreres, especialment entre el 1913 i el 1916, anys de les dues grans vagues del tèxtil de Barcelona i «el pla». Durant aquests anys la proporció dels ingressos familiars aportada pel treball de les dones va augmentar com a producte del diferencial d'augmentos salarials favorable a les categories laborals més desqualificades. No fou fins als anys 1916-1917 que la principal font de conflictes en el tèxtil es va desplaçar cap al ram de l'aigua i els quadres obrers, els últims elements d'ofici dins les quadres fabrils.

El radicalisme i la violència de les lluites socials entre el 1916 i el 1923 foren provocats pel procés de proletarització al qual es van veure abocats aquests segments qualificats dels obrers fabrils. La pèrdua de pes social dels quadres obrers i els obrers d'ofici, la intensificació del treball, la rebaixa dels salaris reals durant els anys de la Gran Guerra (1914-1918), l'augment proporcionalment menor dels salaris reals de la gent d'ofici, i la necessitat del treball d'altres membres de la unitat familiar significaren un cop ben dur per a les tradicions d'ofici. Malgrat la virulenta resposta obrera i l'augment generalitzat dels salaris reals, la proletarització era un fet. Entre el 1900 i el 1919 un home adult qualificat, com un oficial del ram de l'aigua, fou incapaç de cobrir amb el seu salari les necessitats familiars. En només vint anys s'havien produït transformacions importants en l'organització fabril i la jerarquia salarial.

El tancament del ventall salarial confirmaria la pèrdua de pes dels segments fabrils d'ofici. La reacció obrera de la postguerra europea va aconseguir frenar part del procés de proletarització però amb uns costos. Les bases de treball i els reglaments de fàbrica significaren el punt final als contractes verbals, al costum i a la tradició. Certament la major part dels fabricants no els respectaven, però constituïen un punt de referència ètic. La formalització escrita de bases de treball i reglaments de fàbrica va permetre conservar una part dels costums de treball, però a canvi els fabricants legitimaren la disciplina fabril, les reformes del treball, i els canvis en la jerarquia salarial. Uns canvis que no significaren una subversió dels esglaons salarials sinó una homogeneïtzació que afectà principalment les restes de l'ofici.

Les transformacions en l'organització fabril crearen una forta fractura social en el si dels medis obrers de Barcelona i les ciutats mitjanes, on es concentrava la indústria tèxtil de «el pla». La conflictivitat i les lluites socials dels anys del pistolisme, per força havien de provocar un canvi de residència dels quadres obrers millor qualificats. Però la segregació horitzontal no fou tant un fenomen dels que volien com dels que s'ho podien permetre. En aquest sentit la dependència familiar dels ingressos del treball de la dona i/o les filles fixava sovint la residència obrera prop de la feina d'aquestes. Només es podien traslladar a barris més benestants i prescindir dels ingressos de la dona els quadres obrers de més categoria en la jerarquia fabril.

Les associacions sindicals separades reforçaven aquesta tendència a la segregació social i residencial.

En el fons es tractava de la reacció a una posició laboral cada cop més vulnerable. Cada vegada el nombre de places atractives per als homes es reduïa dins la indústria tèxtil. La base d'ofici de la qual havien sorgit els quadres obrers cada cop era més petita per la incorporació de les dones i la desqualificació introduïda per les reformes del treball. La distància respecte de la massa obrera femenina desqualificada era força gran; ja no els legitimaven els anys de dur aprenentatge de l'ofici que culminava amb la promoció a contramestre o majordom. L'aprenentatge dels quadres obrers cada cop es feia més dins de la pròpia classe, com en el cas dels contramestres de telers que començaven de posapeces o ajudants, sovint sense haver estat experts teixidors. La pressió dels fabricants i la manca de legitimitat per l'ensorrada del sistema de promoció interna de l'ofici els convertien en objecte de les ires obreres i en personatges força dòcils a les ordres dels fabricants. La divisió entre partidaris dels fabricants i partidaris de la solidaritat classista era irremissible.

La fractura social dins les files dels quadres obrers i oficis del ram de l'aigua tenia molt a veure amb la intensificació i la racionalització del seu treball, que va avançar força durant aquests anys. Aquest procés era el pas següent que calia donar des de l'òptica del fabricant un cop l'ofensiva contra l'ofici a base d'introduir dones i nens, maquinària i sistemes clàssics de preufetisme, havia donat els seus fruits a finals del segle XIX. Els anys de la guerra europea i la immediata postguerra permeteren aposentar en moltes fàbriques el treball a l'anglesa o sistemes alternatius, com el treball a salari més prima. En el cas dels quadres obrers la intensificació del treball i la pèrdua de privilegis no es va traduir en un augment proporcional de les remuneracions, i això va generar un descontent manifest, canalitzat sovint de forma violenta. Foren anys de canvis, l'inici d'una nova etapa que a mig termini havia de significar la superació del sistema fabril tradicional.

Tot i així, els models fabrils tradicionals persistiren. Però la relació entre ells va patir un fort trasbals. El sistema de colònia industrial va garantir la pau social a la major part de «la muntanya» però els clàssics avantatges industrials i econòmics es van veure molt reduïts. La conversió dels vapors urbans en fàbriques electrificades eliminava un dels teòrics avantatges de la localització a «la muntanya», l'energia barata, i permetia als fabricants de «el pla» introduir el torn nocturn, tal com feien les fàbriques de riu per amortitzar en un breu període de temps les instal·lacions i la maquinària.

L'atracció de la ciutat i l'escassetat de braços a «la muntanya» provocaren una tendència a l'alça dels salaris, afavorida per les circumstàncies de l'increment de la vida i la millora dels salaris en «el pla». En general, les distàncies salarials entre «el pla» i «la muntanya» patiren una reducció. El mateix va passar entre els salaris de la gran massa obrera desqualificada i els quadres obrers. Els increments menors dels salaris nominals els patiren les categories laborals que el 1913 gaudien de millors re-

tribucions. I el mateix també va passar en l'àmbit local i sectorial: la zona del Ter i el treball de la llana, dos reductes de l'ofici ben qualificat, aconseguiren en general increments per sota de la mitjana. Si afegim les successives reduccions de la jornada de treball fins a les vuit hores diàries el 1919, tot plegat va significar una tendència a la uniformització de les condicions de vida i de treball dels obrers tèxtils. Els vicis i abusos del sistema continuaren, però cada cop més quedaren circumscrits a les colònies i «l'alta muntanya».

«El pla» va recuperar el seu pes específic en el conjunt de la indústria tèxtil. L'equiparació de les condicions de producció i l'especialització en articles de major valor afegit va concentrar el creixement de la població obrera durant les dues primeres dècades de segle xx a les àrees urbanes de «el pla» i «la mitja muntanya». En aquest sentit, els fabricants de «la muntanya» intentaren recuperar part de l'avantatge: augmentaren la proporció de mà d'obra femenina, fins i tot a costa d'obrir les colònies a l'exterior, introduïren millores en la maquinària i l'organització del treball, i en alguns casos —qüestió que no hem tractat— milloraren els serveis i l'obra social paternalista. Els models fabrils es consolidaven però les diferències entre ells minvaven. La tendència a l'homogeneïtzació avançava tant en l'àmbit industrial, entre fabricants, com en el socioeconòmic, entre obrers. En el cas dels obrers l'homogeneïtzació es feia patent tant a dins com a fora de la fàbrica.

Tot plegat va constituir un vertader procés de proletarització dels obrers tèxtils. L'ofici tèxtil era una imatge de la realitat quotidiana del passat. A la primeria del segle xx només es distingien els obrers del ram de l'aigua per la seva indumentària, ja que per raons de feina duïen la brusa curta fins a la cintura, d'un teixit tan estrofolari, que era conegut popularment com «roba de bruts», i els pantalons una mica arremangats. La resta d'obers vestia la típica brusa llarga que caracteritzava l'obrer de fàbrica: pantalons, espadnyes i gorra. A partir dels anys vint fins i tot aquestes senyes d'identitat començarien a desaparèixer amb la difusió de les granotes dels mecànics com a vestit de la classe obrera. La tendència a la uniformització, a la reducció de les diferències entre oficis dins la mateixa indústria, i entre indústries, era una manifestació més d'aquesta pèrdua d'identitat de l'obrer qualificat masculí, de la seva proletarització. Un procés perfectament reflectit en el tancament del ventall salarial i els canvis en la jerarquia salarials dins la fàbrica però també en les manifestacions socioculturals de la vida diària fora de la fàbrica: residència, vestit, incorporació laboral de la dona, oci, lluita sindical, etc. Entre el 1881 i el 1923 les transformacions laborals en el si de les quadres tèxtils convertiren la gent d'ofici, amb les seves tradicions i costums, en simples obrers cada cop més difícils de distingir els uns dels altres.